

Openingen Ontwerpen

Eind 2018 vonden er gelijktijdig twee projecten plaats in en rond KIOSK, de tentoonstellingsruimte binnen de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (KASK) in Gent: de cursus 'Open Design Course for refugees and asylum seekers' en de tentoonstelling Plus Ultra van de kunstenaar Daniël Andújar. Beiden stelden zich kritisch op ten aanzien van de institutionele omgeving waarbinnen ze opereerden.

Een instituut voor kunstonderwijs zoals het KASK schept ruimte voor vernieuwend, ephemer en experimenteel werk. Door haar eigen bestaanszekerheid te garanderen biedt een instituut een stabiele omgeving waarbinnen artistieke praktijken kunnen uitgroeien. Praktijken die soms anti-establishment zijn, praktijken die zich tegen de gevestigde orde keren, zoals de orde van de instituten waarbinnen ze zich ontwikkelden.

Creatieve praktijken hebben een rol te spelen in het dichterbij brengen van de condities waarin we zouden willen leven en werken. Een manier om dat te doen is door "ruimtes te maken voor reclamatie, toe-eigening, en confrontatie, waar spanningen en fricties op een interessante manier kunnen opspelen en kunnen dienen als vertrekpunt voor nieuwe scenario's." Als kunstenaars en designers moeten we "weten wat we niet weten, af-leren om te leren, en her-leren met anderen."¹ Het scheppen van nieuwe verbeeldingsvormen is een disruptief proces en een pedagogisch traject moet daarvoor open staan. Ze kan dat doen door in haar organisatiemodel openingen te ontwerpen die doorgangen bieden naar andere werelden, doorgangen die nieuwe perspectieven openen.

Een opening kan bijvoorbeeld ontstaan uit een onvoorziene opportuniteit die zich plots aandient, die vraagt om de juiste actie op het juiste moment. De prachterm 'opportunisme' wijst op het omarmen, het aangrijpen van dat wat opportuun is, dat wat eigen en gepast is voor een situatie. Het wijst op "de betekenis van die specifieke concrete situatie, vergezeld van het aureool van wat mogelijk kan gaan worden"². De gelijktijdigheid van de Open Design Course en de tentoonstelling Plus Ultra bood een luister-opportuniteit die ik aangreep. Aan de hand van de twee projecten denkt dit stuk mee over hoe een onderwijsinstituut beter kan worden in het detecteren, oprekken en ontwerpen van openingen.

Laat me de projecten eerst kort voorstellen, te beginnen bij de tentoonstelling Plus Ultra. Daniel Andújar installeert in de expositieruimte van KIOSK meerdere werken die gaan over de representatie van macht. Ze zijn uiteenlopend van karakter en brengen nieuwe perspectieven op het fenomeen geschiedsschrijving. Een centrale spil in de tentoonstelling is toegekend aan de figuur van Karel de Vijfde, oftewel Keizer Karel; de Karel die in Gent werd geboren en in de zestiende eeuw heerser van het Spaanse rijk werd. Op een sokkel, midden in de ruimte van KIOSK staat een beeld van zijn paard. Een andere centrale rol wordt gespeeld door De Internationale: het socialistisch strijdlied bij uitstek, en haar Gentse componist Pierre de Geyter. Andújar schuift de stad Gent naar voren als historisch speelveld. De tentoonstelling analyseert, reconstrueert en deformeert met digitale, performatieve en sculpturale middelen.³

Het tweede project is de 'Open Design Course for Refugees and Asylumseekers'. Het belangrijkste deel van dit project bestond uit een praktische acht weken durende cursus voor een groep deelnemers met een asielzoekers-achtergrond. "Gebaseerd op de vrije uitwisseling van informatie, genetwerkte samenwerking, en peer- leermodellen biedt de cursus een omgeving waarin Open Design als een cultureel technologische artistieke praktijk centraal staat."⁴ Het 'input' deel van het curriculum bestond eruit dat studenten kennis maakten met meerdere open-source softwares en

1 Alessandra Pomarico, *Situating Us*, in: *Slow reader, a resource for design thinking and practice*. (Anna Paula Pais + Carolyn F. Strauss eds) (Amsterdam: Valiz, 2016).

https://files.cargocollective.com/653799/Slow-Reader_Alessandra-Pomarico_Situating-Us.pdf

2 Philippe Pignarre et Isabelle Stengers, *La Sorcellerie capitaliste: pratiques de désenvoûtement*. (Paris: éditions La Découverte, 2005) 189.

3 Zaaltekst bij de Plus Ultra tentoonstelling: http://www.kioskgallery.be/media/kiosk/ENG_exhibition_text_Daniel_G_A.pdf

4 Introductie Open Design Course: <http://www.opendesigncourse.be/intro.html>

designpraktijken. Tijdens het 'output' deel werkten de deelnemers aan hun eigen projecten. De cursus werd afgesloten met een tentoonstelling in KIOSK. De deelnemers aan de cursus zijn hoger opgeleid, maar hebben niet allemaal de benodigde papieren om aan een hogeschool te kunnen studeren. De cursus biedt hen plek en curriculum, maar geen officieel diploma. Deelnemers komen uit conflictgebieden zoals Syrië, Irak, Ethiopië en Gaza. De lesgevers zijn KASK docenten, externe kunstenaars, vormgevers en voormalige cursisten.

Ik probeerde te luisteren naar de dialoog tussen beide projecten. Wat ik hoorde werd gekleurd door mijn persoonlijk cultureel gehoorapparaat. Dat is geconfigureerd door meerdere factoren. Ten eerste door mijn interesse als beeldend kunstenaar in openbare verbeeldingsruimte, tussentaal en informele communicatie. Ten tweede luisterde ik via mijn werk met Constant, een Vereniging voor Kunst en Media actief op het snijvlak van technologie en kunst. Vanuit een copyleft, Free/Libre Open Source Software (F/LOSS) en feministisch perspectief organiseert Constant collectief artistiek onderzoek en experimentele leersituaties. Voor en met kunstenaars die zich interesseren in het demystificeren van technologie, software, algoritmes.⁵ En een derde luisterfilter was mijn betrokkenheid als docent bij de richting Autonome Vormgeving aan het KASK, waar studenten geëngageerde resonanties ontwerpen die over sectorgrenzen heen hun weerklink vinden.

Voor dit stuk neem ik drie spanningsvelden als vertrekpunt. Eén: De spanning tussen werkelijkheid en verbeelding. Twee: het veld tussen openheid, vrijheid, code en regelgeving. Drie: het gebied tussen structuur en deelname. Onderstaande hoofdstukjes stellen elk één van die spanningsvelden centraal. De hoofdstukjes zijn contactzones waarin elementen uit beide projecten samenkomen met een aantal associaties, voorbeelden en citaten, telkens op zoek naar voorstellen voor mogelijke openingen.

Werkelijkheid verbeelden

De twee projecten hebben elk een eigen disciplinaire positionering. Daarmee verschillen de werkelijkheden waarvan ze deel uitmaken en de manier waarop ze met verbeelding omgaan. De Open Design Course verhoudt zich tot Open Design; een actuele ontwikkeling binnen digitale vormgevings- en maakpraktijken. De tentoonstelling Plus Ultra spreekt de taal van hedendaagse kunst. Traditioneel gezien bevinden de gereedschappen voor het verbeelden van symbolische complexiteit, gelaagdheden en potentiële werelden zich eerder in de toolbox van de beeldend kunstenaar dan in die van de ontwerper. Maar designpraktijken hebben dan weer een geweldige geschiedenis in het produceren van praktische tools, prototypes, plannen en modellen.

Het designveld zit verknoopt in een onduurzaam wereldbeeld. Een verouderd beeld van de wereld dat groei en vooruitgang voorop stelt, en de negatieve gevolgen van extreem kapitalisme en overconsumptie nog teveel blijft vergoelijken. Bruno Latour merkt op dat er nood is aan het in kaart brengen van de controverses en tegengestelde belangen waardoor een object wordt omringd, het designveld moet manieren vinden om complexiteit te 'tekenen'. Hij gebruikt die term tekenen, 'drawing', in de betekenis van 'bijeentrekken', samenbrengen. Technologie-, kunst- en design-wetenschappers mogen dan wel benadrukken dat objecten complexe samengestelde assemblages zijn, maar vreemd genoeg is er geen geschiedenis "van de verbeelding van wat een ding is in al haar complexiteit."⁶ Voordat we die geschiedenis kunnen gaan schrijven, moeten we eerst ons perspectief verschuiven. Door de context van dynamieken, relaties en afhankelijkheden die rond een object geproduceerd worden centraal te stellen, stel je de relatie met de wereld centraal. Beide projecten doen dat, elk op hun eigen manier. Ze verhouden zich tot een wereld in voortdurende beweging die als enige zekerheid biedt "dat verandering een fundamentele conditie is voor realiteit".⁷

5 Constant website: <http://constantvzw.org>

6 Bruno Latour, *A Cautious Prometheus? A Few Steps Toward a Philosophy of Design*.
<http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/112-DESIGN-CORNWALL-GB.pdf>

De Open Design Course is een tijdelijke niche, een ad-hoc initiatief dat het mogelijk maakt een groep mensen op de voorgrond te stellen waarvoor tot dan toe binnen het KASK geen plaats was. De cursus ontwikkelt een sterktepunt uit een pijnplek die bestaat binnen het hele hoger onderwijs. Willen we ons engageren met mensen die hun land hebben moeten ontvluchten, en hen een toekomst bieden in België, dan moeten we bestaande instituten aanwenden om dit engagement concreet te maken. "De Open Design Course vertrekt vanuit de potentie, het talent en expertise dat aanwezig is in de vluchtelingenpopulatie. Een introductie tot open source technologie en gerelateerde praktijken van co-creatie zijn niet enkel een bijzonder waardevolle update van de eerder verworven competenties van de deelnemers, maar bieden ook een kennismaking met onderliggende waarden ingebed in technologie, cultuur en samenleving (openheid, toegankelijkheid, sharing,...)".⁸ De Open Design Course denkt vanuit het perspectief van de complexiteit en koppelt een urgent globaal thema aan een lokaal actieplan. En daarmee verandert ze de blik op de wereld.

Onder het motto Plus Ultra (steeds verder) onderwierp Keizer Karel een groot deel van Europa. In de tentoonstelling hangt een digitale reconstructie van zijn lijk. Ziet dat er echt zo uit? De afbeelding is zeer bloot en ijl en staat in schrill contrast met het schilderij dat Titiaan in 1548 maakte van de machtige keizer: rijdend op zijn grote paard, zowel paard als man zijn stevig gepanserd, en beide zijn opgesierd met rood fluweel en hoofdpluim. Dát is de Karel zoals we hem kennen. De praktijk van het schrijven van geschiedenis is een middel bij uitstek om sommige wereldbeelden te laten domineren over anderen. Geschiedsschrijving schrijft voor hoe wij de wereld kennen. Ze vormt de norm. Wie wordt herinnerd? Wie herdenkt? Andújar ondervraagt de feitelijkheid van de wereld door op een ludiek-serieuze manier te prutsen aan verbeelding van macht.

De Open Design Course geeft uitdrukking aan een sociale frictie die bestaat tussen migratie als resultaat van geo-politieke conflicten enerzijds en een systeem dat niet aangepast is op het omgaan met de consequenties daarvan anderzijds. Een vorm van 'wereld-maken' (worlding): de wereld heroriënteren door haar anders te verwoorden en daar actie aan te verbinden. De Open Design Course haalt haar kracht uit het vooropstellen van context en complexiteit. Ze schept een precedent dat kan dienen als voorbeeld, als referentie, als prototype en model waarop kan worden verder gewerkt.

Dat paard in het midden van de ruimte hoort een keizer te dragen. Maar dat doet het niet. Terwijl de afbeelding van het lijk van de keizer eenzaam aan de witte muren van de tentoonstellingsruimte hing, werd het paard zelf tijdens een participatieve performance in processie door het centrum van Gent gedragen. Ondersteund door mensen van vlees en bloed. Door de stad Gent en Gentse protagonisten naar voren te schuiven maakt Plus Ultra een punt: wij individuen, collectief verbonden in het hier en het nu, en in een lokale cultuur, kunnen onszelf niet los zien van globale machtsbewegingen. Ergens zijn wij deel van Keizer Karel, ergens heeft het wereldwijd gegroeide kapitalisme in ons voedingsbodem gevonden. Plus Ultra legt fragmenten uit de westerse cultuurgeschiedenis onder de loep om ze dan te laten interdialogeren met de symbolen van macht waaruit ze voortkomen.

Door vragen te stellen openen de projecten nieuwe perspectieven op de relatie tussen verbeelding en werkelijkheid. Wie schrijft welke geschiedenis? Creëren verbeeldingen nieuwe realiteiten? Willen we dat kunst en design normen bevestigen of dat ze hen uitdagen? Bedoelen we met 'wereld' de kennis die we hebben over haar verleden en geschiedenis, de voorstelling die we ons van haar maken, of de wereld zoals we die graag in de toekomst werkelijkheid zouden willen zien worden?

Vrije code, Open regels

7 Lawrence Grossberg, *Affects Future - Rediscovering the Virtual in the Actual* (Interviewed by Gregory) in: *The Affect theory reader* (Duke University press, 2010)

8 KuS vzw, *Aanvraagdossier ingediend bij Koning Boudewijn Stichting, Digital Belgium Skills Fund, 2017*

Code is een ambigu begrip. Ze kan duiden op computercode, de wet, of op ongeschreven afspraken. Code, in de zin van een systeem van regels, zet informatie om van de éne vorm naar een andere. Het code-systeem 'taal' kan bijvoorbeeld gedachtes overbrengen van de éne mens naar de andere door die gedachtes te versleutelen in woorden die beide partijen begrijpen. Openheid en regelgeving vormen bakens van het spanningsveld dat dit hoofdstuk doorkruist. In veel gevallen hebben ze elkaar nodig. Door limieten te stellen, richting te geven, uit- en in te sluiten, creëren regels ruimte en vrijheid.

Voor Documenta 14 omschreef Paul B. Preciado Andújar's werk als "het onthullen van dominante besturingssystemen, hun falen bloot leggen, ze hacken, en op een kritische manier gebruiken om daarmee ruimtes te openen voor weerstand tegen de taal waarmee de wereld wordt gemaakt. Democratisering van de democratie is het kraken van de code."⁹

Andujars eerdere werk gaat explicieter over technologie. Onder het trademark Technologies To The People werkt de kunstenaar eind jaren negentig aan een serie projecten over toegang tot de informatiemaatschappij. De afkorting TTP knipoogt naar namen voor technische connectieprotocollen zoals HTTP en TCP/IP: protocollen die bepalen hoe data behandeld moet worden om via het internet van de ene naar de ander computer te kunnen stromen. De 'To' in Technologies To The People is interessant. Waar Hyper Text Transfer Protocol (HTTP) betrekking heeft op het protocol van de verpakking van de te verzenden / ontvangen informatie zelf, verwijst de To in TTP naar een verzender en een ontvanger. De ontvanger kennen we, dat is The People, Maar het protocol veronderstelt dat de technologie afkomstig is van iets of iemand, een autoriteit, een gulle geveer? Mijn F/LOSS filter stelt zich hier de vraag waarom The People niet al technologieën zouden hebben, of waarom ze die niet zelf zou kunnen produceren. Waarom gebruikt hij geen By of Of in plaats van To? TB/OTP?

In 2012 schilderde Andújar de slogan "Access to technology is a human right" op een muur van het kunstencentrum STUK in Leuven. Enkele jaren later werd het 'recht op toegang tot het internet' opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van de Verenigde Naties met de motivatie dat het internet fundamentele mensenrechten faciliteert, zoals de vrijheid van expressie.¹⁰ Dit veronderstelt dat het internet aan iedereen vrije ruimte biedt om zich uit te drukken, en dat dit in de toekomst ook zo zal blijven. Maar dat is niet vanzelfsprekend. Het internet is een fysiek netwerk van kabels, antennes, computers, servers. Regulerende instanties zoals overheden, ngo's en lobbies leggen vast wat we kunnen en mogen doen met dat netwerk. Dit geheel van afspraken, protocollen en codes is voortdurend in beweging. En die beweging gaat de laatste tijd niet bepaald richting meer openheid. Privacy en net-neutraliteit liggen onder vuur, data-handel, data-surveillance en censuur zijn dagdagelijkse realiteiten geworden. Enerzijds is het internet een vrijheidsbevorderende technologie, maar anderzijds kan ze ook een tool zijn van controle en repressie.

In de discussie of 'het internet' opgenomen moest worden in de mensenrechtenverklaring roerde Vince Cerf zich. Als één van de grondleggers van het internet, argumenteerde hij dat toegang tot één specifieke technologie geen mensenrecht kan zijn. Het eigenlijke recht, volgens hem, is het recht op vrije informatievergarig. Hij stelde voor om toegang tot het internet te formuleren als een burgerrecht, een categorie lager op de rechtenladder. Hij gebruikte een anachronistische analogie: "Ooit was het moeilijk je brood te verdienen als je geen paard had. Maar het belangrijke recht in dat geval was het recht op het verdienen van een inkomen, niet het recht op een paard. Als mij vandaag het recht zou worden toegekend om een paard te houden zou ik niet weten waar ik het zou laten."¹¹ Maar Cerf biedt geen echte oplossing met zijn suggestie om burgerrecht te overwegen als alternatief. Een probleem van zijn voorstel is dat burgerrechten worden toegekend door een natie aan haar burgers. Hannah Arendt wijst erop dat helaas niet iedereen recht heeft op het hebben van

9 Paul B. Preciado, <https://www.documenta14.de/en/artists/986/daniel-garcia-andujar>. (2017)

10 Zie de acceptatie tekst: https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf

11 Vinton G. Cerf, 'Internet Access Is Not a Human Right' (New York Times, 2012-01-04) http://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html?_r=0

rechten¹². Veel mensen leven niet in vrijheid, en vrijheid is het basisrecht voor alle andere rechten. Vluchtelingen ontvluchten hun land vaak omdat dat land hun rechten juist niet erkent. Vluchtelingen en andere stateloze mensen hebben geen burgerrechten. Als Joods-Duitse vluchtelingen voor nazi-Duitsland, was Arendt dan ook een fervent voorvechtster van Universele Mensenrechten die géén onderscheid maken tussen mensen met papieren en mensen zonder papieren. Zou een Open Design Course deelnemer zonder 'burgerrechten' nog toegang hebben tot het internet ?

Nadenken over wie toegang heeft is een begin. Maar toegang op zich garandeert nog niet dat je een stem hebt in het schrijven of veranderen. En het recht hebben op toegang tot technologieën (zoals bijvoorbeeld het internet) betekent niet dat we daarmee het recht op informatievergaring veiligstellen. We raken aan een belangrijk punt. Wat houdt dat 'toegang hebben' precies in ? Mogen we ons de code toeëigenen, haar veranderen, en in een andere vorm uitvoeren, verspreiden ? Zien we technologie als een onaantastbare symbolische code of eerder als een actief groeiend veld, een veranderlijke ecologie waaraan we allemaal kunnen deelnemen ?

De Open Design Course verhoudt zich op twee niveaus tot code. De cursus werkt met Free/Libre Open Source Software. Dat is software met een open broncode. De broncode van een software is de set van regels, data en instructies die een software laten werken. Maar de Open Design Course opent ook de code van de cursus zelf. De afspraken en protocollen die samen het operationele deel van de cursus uitmaken staan open voor productieve bijdrages en veranderingen.

F/LOSS, oftewel vrije software, probeert een zo radicaal mogelijke deelname te bewerkstelligen. Een hulpmiddel daarbij is dat ze verspreid wordt onder een 'vrije licentie'. Om uit te leggen hoe dat werkt gebruik ik het voorbeeld van het GNU-Linux computer-besturingssysteem. De Linux code wordt geschreven door een wereldwijd verspreide community van programmeurs. Net als werken van andere schrijvers, valt ook code die geschreven wordt door programmeurs onder de auteursrechtenwetgeving. Die stelt dat als je aan de slag wilt gaan met een werk van een andere auteur, je toestemming moet hebben van die persoon. Voor een gedistribueerd en collaboratief project zoals de Linux code is dat een probleem want de bedoeling is nu juist dat niemand de code bezit, en dat tegelijkertijd iedereen haar kan gebruiken en er aan kan bijdragen. De Free Software Foundation initieerde daarom midden jaren tachtig een vrije licentie die hergebruik toestaat van het werk waarop ze betrekking heeft. Deze General Public License (GPL) specificeert 'vier vrijheden' die een software moet leveren om als 'vrije software' te kunnen worden aangemerkt. Hier komen ze: de software moet de gebruiker toestaan om: de code te bestuderen, te kopiëren, te veranderen en te distribueren. De GPL vraagt dat je de software onder dezelfde vrije voorwaarden doorgeeft. Dat doe je door de code zelf te verspreiden samen met de licentie. Dat is de regel. De vrijheid die door de GPL of een andere licentie wordt gegenereerd is niet vrijblijvend. Ze is recursief en onherroepelijk.

Zo ontstaat er een groeiend reservoir, een digitale 'commons' waar iedereen gebruik van mag maken en waar iedereen aan mag bijdragen.¹³ Vrijheid als basisrecht. De recursieve vrijheid om te bestuderen, kopiëren, veranderen en publiceren zijn basale bouwstenen in een digitale samenleving. 'Vrije Software' handelt vanuit een maatschappijvisie, en gaat daarin een stap verder dan haar 'Open Source' partner. Om duidelijk te maken dat de F in F/LOSS duidt op Free als in Freedom en niet op Free in de betekenis van gratis, wordt ze vergezeld door de L van Libre.¹⁴

Een karakteristiek van zowel de individuele kunstpraktijk van Andújar als van de meer collaboratief georganiseerde Open Design Course, is dat ze zich uitdrukkelijk tot maatschappelijke bewegingen

12 Hannah Arendt, *Origins of Totalitarianism* (New York: Harcourt, Brace and Co, 1951) 296-297

13 Tekst van de GNU general public license: <https://www.gnu.org/licenses/gpl.txt>

14 Richard Stallman, de schrijver van de GPL en de oprichter van de Free Software Foundation vat het verschil kort samen: "*Open Source is a development methodology; Free Software is a social movement*". Voor overeenkomsten en verschillen tussen 'Free/Libre' en 'Open Source' zie: <https://opensource.com/article/17/11/open-source-or-free-software> Richard Stallmans uitleg: <https://www.gnu.org/philosophy/open-source-misses-the-point.html.en>

verhouden. De vrijheid en openheid die zij vinden binnen de regels van de kunst wordt ingezet om de regels te herdenken.

Deelnemers aan de Open Design Course zijn acht weken aanwezig in de school, ze werken met KASK docenten en hebben toegang tot de faciliteiten van de school. De intensiteit van de uitwisselingen, de aandacht voor peer-learning, de kennismaking met F/LOSS software, ... Deze studenten doorlopen een bijzonder traject dat de meeste reguliere KASK studenten niet kennen. Die speciale ervaring biedt mogelijkheden en openingen die hen verder kunnen helpen in het verloop van hun carrière.

De keizer zo fragiel afbeelden is een sterke ontwerpkeuze die ingaat tegen iconografische conventies en codes. Wie beeldt af, wie ziet wat, en op welke manier? Soms veronderstellen we bij onszelf een autonoom, onafhankelijk of misschien zelfs een objectief perspectief, maar het hoeft (hopelijk) geen betoog dat onze perceptie cultureel is geconditioneerd. Frictieve momenten zoals deze helpen ons eraan herinneren dat er altijd een gevaar loert dat de canon in ons wortel schiet.

Plus Ultra vraagt ons ook te denken over het karakter van de code. De 'code' waar de tentoonstelling aan refereert is de ongeschreven regel van de maatschappelijke orde. Waar bevinden zich de bestuurslagen in ons politieke, sociale, educatieve Operating System en welk soort toegangsrechten zijn daarin voorgeschreven? Mogen wij, the people, gebruikers, deelnemers kennis nemen van de code, van de regels en scripts die het systeem besturen? Kunnen wij de realiteiten die ze in gang zetten 'cracken' en veranderen? En aan welke vrijheden schrijven wij zelf mee?

Structurele deelname

We landen aan op het derde spanningsveld. Waar meerdere mensen samenwerken moet gedacht worden over hoe dat gebeurt. Een duidelijke structuur kan bevorderlijk zijn voor een efficiënt verlopende samenwerking. Maar als bijvoorbeeld duurzaamheid of gelijkwaardigheid het doel is van de samenwerking, dan kan een strakke, stabiele structuur ook contraproductief zijn. Om op het veld tussen deelname en structuur te kunnen bewegen moeten de twee in relatie tot elkaar gedacht worden.

In de naam 'Open Design Course for asylum-seekers and refugees' betekent 'Open' meerdere dingen tegelijkertijd. Het eerste ding, 'toegankelijkheid', in al haar complexiteit, besprak ik hierboven. Een tweede referentie is de Open Design beweging. Open Design is een niet afgebakende groep van organisaties en individuen die een mentaliteit delen en van daaruit diverse designpraktijken ontwikkelen. Open Design "omvat het ontwikkelen van fysieke producten, machines en systemen door het gebruik van publiek gedeelde informatie, inclusief het maken van zowel vrije- en open source software alsook open source hardware."¹⁵

Een derde complex dat bewust in de naam is ontworpen, is 'Open Course'. Een centrale spil in het werk van Bram Crevits, de in 2018 overleden initiator van de Open Design Course, was zijn interesse in het re-designen van educatie. Hij startte de Open Design Course vanuit de overtuiging dat een school een open tool is voor een wereld in transitie.¹⁶ De Open Design beweging ontwerpt nieuwe onderwijsmodellen en structuren voor kennisproductie en -overdracht. Open Design omarmt "open access, verandering, samen leren, en voortdurende ontwikkeling van kennis en vaardigheden".¹⁷ Vanuit die insteek wordt deelnemers aan de Open Design Cursus gevraagd om actief bij te dragen aan het pedagogisch model van de cursus, middels peer-review feedback sessies en open discussies. Wie heeft ooit gezegd dat het gemakkelijk ging worden?

Dit peer-based model verschilt sterk van meer piramidale machtsstructuren en representatieve besturingsmodellen. In Plus Ultra draait een video over de Methode-D'Hondt, een methode die wordt gebruikt om in een kiessysteem met evenredige vertegenwoordiging het aantal beschikbare

15 Wikipedia artikel over Open Design. https://en.wikipedia.org/wiki/Open-design_movement (2019-01-09)

16 Website Bram Crevits: <http://www.criticalclouds.be/>

17 Caroline Hummels, *Teaching attitudes, skills, structure and tools*. in: Open Design Now (Amsterdam: BIS publishers, 2011)

zetels te verdelen in functie van de voor de deelnemende partijen geldig uitgebrachte stemmen.¹⁸ Andújar ondervraagt het systeem. Hoe verdeel je stemmen die tussen de stoeltjes vallen? Representatieve democratische vertegenwoordiging is kwantitatief en is relevant voor het besturen van grote groepen mensen. Peer to peer zoekt onderlinge afstemming op menselijk niveau en is geschikter voor kleinere groepen. Het ‘democratiseren van democratie’ vraagt niet enkel om het openleggen van de code, maar ook om het actief hervormen van de achterliggende machtsstructuren. Transparantie en de code mogen lezen is niet genoeg. Mee kunnen schrijven en veranderen is nodig.

Speciaal aan peer-based structuren of commons-structuren is dat ze bij het nastreven van emancipatoire doeleinden geen tyrannieke middelen inzetten.¹⁹ Een peer-bestuur heeft bijvoorbeeld geen ‘benevolent dictator’ nodig die genereus in zijn of haar macht laat delen. En gedistribueerde computernetwerken hebben geen centrale autoriteit nodig om te kunnen functioneren. De kracht van beide voorbeelden is juist dat de macht gedeeld wordt binnen de groep of het netwerk. Ik hoor in het voorstel van de Open Design Course een voorstel om juist dat te doen. Geen power ‘To’ de groep, maar kracht putten uit de samenwerkingen en de energieën die in de groep ontstaan. Dat is empowerment van binnen uit.

Ook hoorde ik dat beide projecten ‘structuur’ tot onderwerp van studie maken. Hoe is globale macht gestructureerd? Hoe geeft een tijdelijke groep onbekenden vorm aan een leersituatie? Hier wordt aan ‘gesitueerde kennis’ gewerkt. Kennis waarin het onderwerp van studie zelf een medespeler is en niet enkel een grondstof. Het onderwerp is geen neutrale achtergrond waartegen de kennis zich kan af tekenen. Het onderwerp is nooit een slaaf van de autoritaire meester van de objectieve kennisproductie.²⁰

Een laatste onderwerp dat ik wil aankaarten is de genderbalans in de projecten. Belangrijk in relatie tot structuur en deelname, maar het cirkelt ook terug naar ons eerdere spanningsveld rondom verbeelding en representatie. Om maar te zeggen dat dit stuk een verkennende wandeling is die ook anders gestructureerd had kunnen worden. Bij het samenstellen van de deelnemersgroep besteedt Open Design Course expliciet aandacht aan de ratio tussen deelnemende mannen en vrouwen. Ook het docenten- en organisatorisch team is gender-divers. En dat is een belangrijk signaal. Wie luistert, wie vertelt? Wie stuurt aan, wie beslist? De werken die in de afsluitende tentoonstelling in KIOSK te zien waren vroegen aandacht voor onder andere gender- en seksuele oriëntatie, racisme, culturele stereotypes. De stickers en T-shirts van Mirra Markhaeva zijn visuele emblemen voor vrouwelijke zelfverdeding, die oproepen tot weerstand tegen dagelijks seksisme. De ‘shocker’ kaarten van Kelechi Amunanta Jomnibosco confronteren de kijker op een lichte manier met xenofobe en homofobe culturele vooroordelen. Hoe waarderen we de sociaal-politieke verbindingen in deze designvoorstellen als de geschiedenis van ‘dingen in al hun complexiteiten’ nog niet geschreven is?

Plus Ultra toont een heel ander genderbeeld. Alle protagonisten in de tentoonstelling zijn mannen. Door vrouwen weg te laten uit het discours loopt de tentoonstelling het risico een eenzijdig verhaal te vertellen. Het wordt aan de toeschouwer overgelaten dit op te merken en te plaatsen. Is dit bedoelde kritiek op geschiedsschrijving of eerder een geval van designflauwte? De manier waarop een instituut zich verbeeldt schrijft machtsverhoudingen. Ze beschrijft die naar buiten toe, maar schrijft ze ook voor naar binnen toe. Het vergelijken van de twee projecten levert een leersituatie op. Wat leren we door de observatie van de genderbalans toe te passen op onze eigen school? Onze school heeft een overwegend vrouwelijke studentenbasis en een overwegend

18 Methode D’Hondt: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Methode-D%27Hondt>

19 Pierre Dardot & Christian Laval. *Commun, essai sur la Révolution au XXI siècle*. (Paris: Editions la Découverte, 2014) 455.

20 Donna Haraway, *Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective*. In: Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature (London/New York: Routledge, 2001) 183–201.

mannelijke docententeam.²¹ Welke machtsverhouding staat de school voor? En hoe zit dat met betrekking tot het besturingsstelsel van ons instituut? Alle vrouwen en mannen die zich om de tafel verzamelen in de directie vergaderzaal worden omgeven door wanden vol schilderijen van uitsluitend mannelijke ex-KASK directeurs. Wie beeldt af, wie wordt afgebeeld? Wie is dat instituut eigenlijk? Mijn ideale antwoord op die laatste vraag zou zijn: het instituut dat zijn wij. Wij, haar deelnemers, dragen ons deel bij en ontvangen een deel. Wij zijn verantwoordelijk voor wat het instituut uitdraagt, wie ze verwelkomt, hoe ze functioneert. Om daar kritisch in te blijven moeten we onszelf en ons instituut lastige vragen kunnen stellen. De structuur van ons instituut, dat complexe ding, moet niet alleen onderwerp van studie zijn, ze moet ook zelf meestuderen. Zij moet leren zich structureel te ontbinden, re-assembleren, hersitueren. Door ons instituut te her-ontwerpen aan de hand van nieuwe inzichten en andere representaties maken we openingen voor actuele urgenties die spelen in het kunstenveld en in de maatschappij. Het bevordert een zelfkritische distanciëring die helpt voorkomen dat we iconografie en haar instituties als vanzelfsprekend en onaantastbaar ervaren.

21 Volgens KASK - SER rapport 2018: Studenten: V:70%, M:30%. Docenten: M:63%, V:37%. Genderfluid niet opgenomen. Verhoudingen leidinggevend personeel niet opgenomen.